

A MAGYAR HONVÉDSÉG MEGALAKULÁSA A KIEGYEZÉS UTÁN* (1868—1890)

II. RÉSZ

Papp Tibor

III. A HONVÉDSÉG KIKÉPZÉSÉNEK FŐBB VONÁSAI

Egy hadsereg kiképzési rendszerét az adott kor hadművészetének színvonala és az a politikai cél határozza meg, amelynek érdekében fel akarják használni. A XIX. század második felének hadművészetét döntően befolyásolták az új lőfegyverek és haditechnikai eszközök, valamint a velük szoros összefüggésben levő rugalmas — korabeli kifejezéssel élve szétszórt harcászat. Természetes, hogy ezek álltak a katonai kiképzés tengelyében és szolgáltak alapul a honvédség újonc- és altiszti kiképzésének is. Az új követelmények azonban Magyarországon sajátosan kialakult rendszerben érvényesültek.

1. Az újonckiképzés

Az újonckiképzés időtartama mindkét fegyvernemnél különböző volt. A gyalogságnál 1869-től 1882-ig csak 8 hétig, október elejétől november végéig tartott. Azok, akik valamilyen oknál fogva ősszel nem vonultak be, a következő év május 1-étől számított 8 hét alatt részesültek kiképzésben. A két hónap letelte után csak az altiszt jelöltek, valamint a szolgálat ellátására szükséges személyek maradtak vissza. A többiek tartós szabadságot kaptak s csak szükség esetén, főleg az őszi gyakorlatokra hívták be őket.

Ha a korszerű kiképzés követelményeit összevetjük a rendelkezésre álló idővel, kitűnik a honvédség elmaradottsága. A honvédség főparancsnoka az alábbiakban jelölte meg a kiképzés fő irányait: „A szoros vasfegyelemből eredő katonai erények mellett, amelyek minden együttes működésnek alapkövei, a kitűnő lőfegyver használata és a terephezi alkalmazkodás képezik a katonai nevelés fő ágait. Miért is mindenekelőtt fő gond fordítottassék az oktatásnál a fegyverismeretre és céllovésre; továbbá a legénységnek kiképzésére a nyitott használatban, hogy a csapatok megtanuljanak hajlékony, de amellett rendezett harcalakzatban közelíteni az ellenhez.”¹⁰⁹ Hollán Ernő ezredes

* A tanulmány első része megjelent lapunk 1967. évi 2. számában — a Szerk. 109 HIL. honv. főpás. eln. 1870. 208. sz., 905. sz.

Dandárparancs.

Kelt Szegeden, 1870. évi október 2-án.

Mai napon az egyesített dandár kapcsolatait felszámoltam. Ezzel az idei őszi gyakorlatok be vannak fejezve. Az egyes honvéd-zászlóaljok és lovas-aszázadok, s már kibocsátott menetrend szerint térnek vissza törzshelyeikre.

Örvendetes és megtisztelő volt reám nézve azon feladat, hogy a magy. kir. pesti honvéd-kerület I-ös dandárát, legelső őszi gyakorlatai alkalmával vezényeljem.

Éreztem ugyan a feladat nehézségét, és bizonyára nem is sikerült volna nekem annak megfelelni, ha az alosztályok parancsnokai annyi gyakorlati készséggel és ügybuzgósággal nem támogattak volna, ha az egész dandár honvédsége mindenkor jó kedvvel és kitartással, egymással még buzgalomban is versenyezve nem igyekezett volna, a feladat elérésében engem, az osztályok parancsnokait, az egész tisztikart gyámolítani és támogatni.

Fogadja mindezekért, a pesti honvédkerület I-ös dandárának tisztikara és honvédsége elismerésem kifejezése mellett, legmélyebb hazafias köszönetemet.

Büszke öntudattal merítettem azon valódi katonai szellemből, mely a dandárt lelkesíti, mely az ország biztonságának és biztonságának zálogát képezi.

Nem szűk kötelesség és felelősség. Amazt becsülettel teljesíté, ement sértetlen fen-tartá a dandár.

Nem szűk az alkotmány s a nemzeti szabadságról, egyikét sem tanulják meg Önök felejtani!

Nem mitálok a háromszintű lövegóra. Esküdjének Önök, hogy meghalnak ha védeni kell. Emeljek fel csak, nem fenyegetésképen, de mint a haza függetlenségének jelét, mint egy hősi kor emléket, s maradjanak vallásos hűsítélettel a haza becsületének ezen jelvénye iránt.

Samaradjon Önök elmejében, hogy a nemzetek története nagyrészen a fegyverek története ugyan, de hogy a magyar honvéd nemcsak katoná, hanem béke idején a hazának hazatos és munkás polgára is.

E terv van még néhány szavam Önökhöz. Egy nagy nép, büszkeségének símai közt el és hal. De nem elegendő többé fektelen hátrótsága s hadi mesterség tökélyével, — azillj természetének ösztönei, a hadművelők tervének mélységével szemben. Az új fegyverekkel a harcmodor és hadtudomány megváltozott. A győzelem, oda szegődik a tudományhoz, mely-lyel a katonai lélegző együtt jár.

A gyorsuló fegyver megkettőzötte a gyalogság erejét, szélesbíti a lovasság szerephőrdt s a katonák hűségét, terepismertet és találékonyságot kíván. Az öngondolkodás és önkör-ményezés megszokása, multhatlanul szükséges az új hadszervezet mellett, s az a honvéd, kiknek egy kis bokor és lövegevere nem egyszeremind vára is, — annak a csatában nevé nagy hasznát veszenék.

Legyenek egyelőriránt oly hű polgárai a hazának, tisztelői a törvénynek, a mily elszán-tak és ügyesek a fegyvertorgatásban, s legyenek meggyőződve, hogy ha első együttlétük folytán nyilvánult tulajdonságaim, Önökre némi bizalmat öntöttek: ezen tulajdonságaim el nem nyúznak, s hogy gyakorlati fogom azokat minden alkalommal, hol imádozt hazánk becsü-lete és boldogsága igénylik, valamint soha, de soha megfellekedezni nem fogok azon dandár-tól, melytel együttöttem alkalmával csakis kellemes órákat töltöttem.

Eljen a király! Eljen a haza!

Hollan

Honvéd-kerület I. dandár

Fegyver forgalmai gyakorlatok

I

Gyakorlat a bal karra

Ennek gyakorlatok megkeresés előtt azan fegyvermozgatásra

"Csőtorkolat föl"

a jobb kéz a csővet felebe állatva feljebb emeljük, az alatt a bal kéz, mely a fegyvert az ujjainak segítségével, az irányítás alatt van, bátymanon megfogja azt torkolatával feljebb tartva a test körül, jelel ki.

1. Fegyvert előre jobbra balra lökni

A fegyver csövét az elrendelt irányban lököljük, úgy hogy a bal kar visszahúzó alján, egy bizonyos idő után, mely a le, nyugodt ujjainak csövét irányítja ki, a kar újra vissza hozatik visszahúzóira a csőtorkolat föl állatva.

2. Fegyvert előre jobbra balra lökni, azután emelni, süllyesztani

Az elrendelt irányba való lökés után meg az emelés is leeresztés irányított, mely alkalommal a fegyver csak az, újra süllyesztjük, meg a kar visszahúzó állatva jut.

A gyakorlat befejeztével kihúzni.

3. Csőtorkolat föl, oldalra leeresztani azután "jobb karra előre lökni"

A fegyver a függőleges állatból a visszahúzó leeresztés, is a fegyvert az a jobb vállhoz visszahúzzuk, a fegyvermozgatásra, a jobb kar csövét előre lököljük, mire a fegyver megint két karra visszahúzó tartatjuk, 4. mozdulattal újra balra.

Gyakorlatok a jobb karral

A következő gyakorlatok megkezdése előtt, aron fejjel, mutatni.

„Eszőtközelat jól”

mivel két kéz a fegyant, mindkét kéz állását a függőleges állásba hozni, a jobbra a testhez közelítve meg a balhoz csipőt fordít állásba hozatik, a jobb kézzel a tenyereket egymáshoz közelítve.

1. Fejgyvert felfelé lökni, azután emelni sű.

lyesztési

A fegyver mind felfelé lökés és elvontat hajtott kézzel kinyújtott karral a vízszintesig leeresztetik és lassan sűre emellettetik, a gyakorlat aranyi ideig ismétlődő a meg a fegyver új karja bírja.

2. Fejgyvert felfelé lökni, azután, hátra sű.

lyesztési és emelni

A fegyver felfelé lökés után a kézcsúcs forgatása által hátrafelé leeresztetik, azután emellettetik és a vízszintes vonalig előre leeresztetik, az újgá mozdulat ismétlettetik a mozdulat a kar egye bírja.

3. Fejgyvert felfelé lökni, azután jobbra sű.

lyesztési és emelni

A fegyver ingulag jobbra és balra sűlyesztetik és emellettetik, mely mozdulat kinyújtott karral csak a kézcsúcs forgatása által hajtatik végre.

4. Fejgyvert felfelé lökni, azután vétra eresztetni s sűlyesztetni

lyesztési és sűlyesztési

A fegyver ar emellettetik után lassan a jobb vétra leeresztetik, azután a talpálattal vízszintesig sűlyesztetik. A kinyújtott egykezes mozdulat és állásban meg tartani, de állás a balhoz van támasztva, s mozdulatot vétra támasztva után vétra.

— az V. honvéd kerület későbbi parancsnoka — József főherceg kiképzési utasításából kiindulva kifejtette, hogy többé már nem elégséges csak a „féktelen bátorság”, a „szilaj természetnek ösztönei”, „a győzelem oda szegődik a tudományhoz, mellyel a katonai lángész együtt jár. A gyorstűzű fegyver megkettőzi a gyalogság erejét... s a katonától hidegvért, terepismeretet és találatkonyságot kíván. Az öngondolkodás és önkormányzás megszokása múlhatatlanul szükséges az új hadszervezet mellett, s az a honvéd, kinek egy kis bokor és lőfegyvere nem egyszersmind vára is, annak a csatában nem nagy hasznát vesszük.”¹¹⁰ A fenti követelményeknek megfelelő kiképzés 8 hét alatt természetesen nem folyhatott a gyalogságnál. Két hónap alatt csak a legszükségesebb katonai ismereteket lehetett megszerezni. A kiképzésnek nem is volt más célja, mint a harcászathoz szükséges alapismeretek — távolság becslés, terepismeret, lövészet és őrjárat — elsajátíttatása a katonákkal.¹¹¹ Ez az időmennyiség azonban még erre sem volt elegendő. Az újoncok csak némi tapasztalatot szereztek a katonaeletről, csak tudomásukra jutott a legfontosabb teendők közül egynéhány. Az ismeretek alkalmazásáról, begyakorlásáról, megszilárdításáról szó sem lehetett. Az egyes feladatokat — mint például a fegyverforgatási gyakorlatokat — oly aprólékosan előírták, hogy automatikus végrehajtásukhoz sok gyakorlásra volt szükség. A kiképzett katonák zöme az őszi gyakorlatra való behívásig már el is felejtette a tanultakat. Az első évek gyakorlatainak nem is volt más célja, mint a kiképzés és a betanítás. Iskolázták a szakasz, század és zászlóalj zárt harcmozzanatait, majd az előbbi kettő szétszórt harcmódját.¹¹² A szemlélő előjárók a zárt rendű mozdulatokkal, menetekkel általában elégedettek voltak. Ellenben a szétszórt harcrend alkalmazását, a terep kihasználását, a lövészetek eredményeit még sokáig kifogásolták.¹¹³ A zárt alakzatú gyakorlatok mellett ugyanis egyre fontosabbá vált a csapatok harcszerű kiképzése, a mozgásnak, a tűznek és a terep kihasználásának összhangja. A francia—porosz háború — melyben először használt mindkét fél hátultöltő vontcsövív puskát — megmutatta, hogy a felbontott lövésraj és a futólépés az egyetlen harci forma a golyózápor elleni védekezésre.¹¹⁴ A puska hatótávolságának és tűzgyorsaságának növekedésével — az eredményes harc biztosítása céljából — egyre nagyobb hangsúlyt kapott az ellene való védekezés megszervezése. A csapatok tevékenysége a várható helyzetek változékonysága folytán mindinkább bonyolultabbá vált, amire az egész személyi állományt fel kellett készíteni. Rövidesen a honvédségnél is nyilvánvalóvá vált a gyalogság újonckiképzési ideje meghosszabbításának szükségessége. Az eredményes kiképzés érdekében tehát fel kellett oldani a fokozott követelmény, valamint a szolgálati idő és a kis békelétszám közötti ellentmondást.

Először a felmentések csökkentésével, a soros és elmaradott évfolyamok lehető legnagyobb számú bevonultatásával igyekeztek segíteni a bajon. 1881-ben a honvédelmi miniszter rendeletet adott ki, mely szerint októberben minden sorkötelest be kell hívni újonckiképzésre. Célja: a szétszórt harcászat gyakorlása.¹¹⁵ 1882-ben azonban ettől továbbléptek. A gyalogság kiképzését új alapokra fektették, s bevezették a tanzászlóaljak rendszerét.

Ezentúl a gyalogságot két ütemben képezték ki. Az első ütem a szokásos őszi — október—november — 8 hetes újonckiképzés volt. Ezután a már em-

¹¹⁰ HIL. honv. főpság. eln. 1870. 315. sz.

¹¹¹ HIL. honv. főpság. eln. 1873. 736. sz.

¹¹² HIL. honv. főpság. eln. 1870. 300. sz.

¹¹³ HIL. honv. főpság. eln. 1870. 1363. sz., 1877. 2142. sz., 2355. sz.

¹¹⁴ Engels: Válogatott katonai írásai. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó. 1960. 28. o.

¹¹⁵ HIL. honv. főpság. eln. 1881. 1426. sz.

lítottak kivételével a katonák leszereltek, majd április elején újból bevonultak az újonckiképzés folytatására. Ez volt a második ütem, amely június közepéig tartott. Ettől kezdve csak évenként egyszer, ősszel volt újoncbevonulás: a tavaszt eltörölték. Egy-egy honvéd kerület 2—3 tanzászlóaljat állított fel. Ezekbe vonták össze a kerület zászlóaljainak újoncait. A tanzászlóaljak létszáma változó volt. Az eredeti terv szerint 600 főnél nem lehetett kevesebb. A valóságban azonban 250—350 közöttiek is léteztek. Zömük azonban 500 fölötti volt.¹¹⁶ Erejüktől függően 2—4 századra tagozódtak. Ez a helyzet még mindig nem volt ideálisnak mondható, de a megelőzőkhez viszonyítva sokat javult. A zászlóaljak őszi újonclétszáma sok helyen a 100 főt vagy még az 50 főt sem érte el. A legnagyobb is általában 200 fő körül mozgott.¹¹⁷ Ilyen viszonyok között a század és zászlóalj viszonyossági gyakorlatok lefolytatására a kiképzés időszakában gondolni sem lehetett.¹¹⁸ Az új helyzetben, a tanzászlóaljak felállításával még a legkisebb létszám esetében is alkalom nyílt századgyakorlat lefolytatására. Legfeljebb egy-egy gyakorlatot meg kellett ismételni, hogy a zászlóalj mind a négy századparancsnoka gyakorolja a vezénylést.¹¹⁹ A tanzászlóaljak az egyöntetűség biztosítására központilag meghatározott tematika alapján folytatták a kiképzést. A kiképzést. A foglalkozások közt szerepeltek alaki, harc-, menet- és lögyakorlatok, harctéri szolgálat (nyugvás és mozgás biztosítás, tábori szolgálat, hírszerzési szolgálat) és szolgálati szabályzat.¹²⁰

A tanzászlóaljak kedvező hatása a kiképzésben hamarosan megmutatkozott. A honvédség főparancsnoka már 1884-ben megállapította, hogy a tanzászlóaljakban kiképzett honvéd gyalogsági csapatok „a harc alapos és rendszeres keresztülvitelében oly kielégítő jártasságot tanúsítottak, hogy e tekintetben határozott haladás észlelhető”.¹²¹ Az 1888. évi szemlejelentés is kiemelte a harcászati kiképzés javulását.¹²²

Az elért eredmények azonban még mindig elmaradtak a korszerű követelményektől. A tanzászlóaljak sem tették lehetővé az összes zászlóaljparancsnok gyakorlását, még kevésbé nagyobb csapattestek, féldandárok, dandárok alkalmazását és vezetését. Ezek pedig háború esetén igen gyakran önállóan működnek, s ezért felkészítésük békében elsődrendű feladat. József főherceg kénytelen volt megállapítani, hogy „nehézségek mutatkoztak... a magasabb kötelékbe beosztott csapatok, különösen a gyalog féldandárok vezetésében”.¹²³ A megreformált kiképzési rendszer gyengéi a féldandár békeszervezéssel szaporodtak. A féldandár-parancsnokok ugyanis semmilyen formában nem befolyásolták a tanzászlóaljak kiképzését. Több, általában két féldandár állított fel egy zászlóaljat, amelynek előljáró szerve nem az egyik vagy másik féldandár, hanem a dandárparancsnokság volt. Így azok a parancsnokok, akik közvetlenül a legénységgel foglalkoztak, személyes hatásukat nem érvényesíthették beosztottaikra, nem ismerhették meg jól előre azokat az embereket, akiket egy esetleges háború esetén majd harcba kell vezetniük. A beosztottak sem ismerhették meg parancsnokaikat, s nem igazodhattak már a kiképzés idején követelményeihez. Ebből fakadt az a hiányosság is, hogy csökkent a zászlóalj és a féldandár-parancsnokok felelőssége. Az előbbieik zöme,

¹¹⁶ HIL. honv. főpáság. eln. 1890. 380. sz.

¹¹⁷ HIL. honv. főpáság. eln. 1883. 1890. sz.

¹¹⁸ Viszonyosság alatt értjük azt a helyzetet egy hadgyakorlaton, ha például egy századdal szemben egy másik század az ellenség szerepkörében tevékenykedik.

¹¹⁹ HIL. honv. főpáság. eln. 1882. 1108. sz.

¹²⁰ HIL. honv. főpáság. eln. 1882. 359. sz., 1883. 1923. sz.

¹²¹ HIL. honv. főpáság. eln. 1884. 2064. sz.

¹²² HIL. honv. főpáság. eln. 1888. 1601. sz.

¹²³ HIL. honv. főpáság. eln. 1884. 2064. sz.

az utóbbiak teljes egészében mások által kiképzett katonákat kaptak. Az esetlegesen megmutatkozott hiányosságokért nem lehetett őket felelősségre vonni. Mindent egybevetve a létszámhiány és a még mindig elég rövid újoncidó lehetetlenné tette a csapatok összekovácsolódását, a tiszti, altiszti kar és a legénység közelebb kerülését egymáshoz. Ezek a hiányosságok a régi keretek között már nem voltak kiküszöbölhetőek. Az 1868-as hadügyi törvények néhány pontjának, elsősorban az újonclétszámra és a kiképzési időre vonatkozó részek módosítására volt szükség. Erre került sor 1889 és 1890-ben, amikor mind a véderő, mind a honvédségről szóló törvényt módosították: folyamatossá tették az újonckiképzés idejét és meghatározták a honvédség évi újoncjutalékának számát. Csak ezután lehetett szó a honvéd gyalogság erősítéséről, az egész honvédség ütőképessége színvonalának emeléséről. 1890-ben, miután időszerűtlenné váltak, megszüntették a tanzászlóaljakat.

A lovasság újoncainak kiképzése a gyalogságétól már kezdettől fogva eltérő módon ment végbe. Az október—novemberi 8 hetes századonkénti kiképzés után a lovas katonák közül senki sem szerelt le. 1877-ig decembertől március végéig, majd ezután április végéig további kiképzésen mentek keresztül. Részben begyakorolták a lovas szolgálattal kapcsolatos követelményeket. — lovaglás, járőrözés, biztosító szolgálat, lövészet —, 1875-ig részben lovak betanításával foglalkoztak. 1875 után a lovak betanítása külön osztágot feladatává vált, s a lovasszázadok csak újonckiképzéssel voltak elfoglalva. Az újoncok egy része március, illetve április végén leszerelt. Felváltották azokat, akik valamilyen oknál fogva kimaradtak az őszi bevonulásból. A leszerelők száma az elmaradottakétól függött. Amennyiben kellő mennyiségű pótlás nem érkezett be, az őszi sorványt a következő év októberéig vissza lehetett tartani. Tehát a lovasságnál egész éven át rendelkezésre állt a szervezetszerű békelétszám, ami lehetővé tette a folyamatos kiképzést. Alkalom nyílt nemcsak a feladatok megismerésére, hanem a tanultak begyakorlására és megszilárdítására is. Ennek tudható be, hogy a honvéd lovasság harcképessége már az első években megfelelő színvonalon állt. József főherceg megismerlélve több lovasszázad gyakorlatát már 1870-ben elismerőleg nyilatkozott az elért eredményekről. „A legénység biztosan ülte meg a lovat. A mozgásokat pontosan hajtották végre, a járőrözést és a rohamot is... Egyáltalában véve a honvéd lovasságot — tekintve a harcképességet, amelyet ezen fegyvernem általánosan tanúsított — tökéletesen életképes intézménynek lehet nevezni.”¹²⁴ A huszárok a későbbiek során is minduntalan kivívták előljáróik dicséretét. Egy szemleútja alkalmával még a királynak, Ferenc Józsefnek is feltűntek a honvéd lovasság kiképzési eredményei. „Mindenekelőtt teljes megelégedésemet kell kijelentennem a Ceglédnél összpontosított honvéd lovasezredek felett, amelyek... a múlthoz képest szembeötlő és igen elismerésre méltó haladást tanúsítottak.”¹²⁵ A magyar huszárok jó hírneve a kiegyezés után tehát nem a magyarság lórátermettségében, hanem a korszerű kiképzési elvek alkalmazásában gyökerezett, amelyet az állandó létszám és a folyamatos szolgálati idő tett lehetővé.

A honvédség újonckiképzési rendszere 1890-ig is tartalmazott korszerű vonásokat. Mindkét fegyvernemnél mindinkább a harckiképzésre, a gyalogszázadok és -zászlóaljak, valamint a lovasszázadok harctéri alkalmazására való felkészítésére fektették a fő súlyt. Ezzel párhuzamosan egyre jobban háttérbe szorult a parádé és előtérbe került a lőfegyverek megismerése és harcserű alkalmazása, az egyes katona önálló tevékenysége a kiadott paran-

¹²⁴ HIL. honv. főpság. eln. 1870. 300. sz.

¹²⁵ HIL. honv. főpság. eln. 1880. 1754. sz.

csak végrehajtásában. A zárt egységben tevékenykedő ellenség előtti mozgás-gyakorlását fokozatosan felváltották a szétbontakoztatott laza alakzatok. Az oszlopot főleg meneteknél, a csapatok felvonultatásánál, manővereztetésénél használták. Az új elvek azonban csak korlátozott keretek között érvényesülhettek. A honvédség második vonalbelisége folytán az itt kialakult rendszer csak a fejlődés tendenciáját mutathatta meg, azt az irányt, amelyben a kiképzésnek haladnia kell a korszerű hadsereg megteremtésére.

2. Az altisztképzés

Az új hadszervezési elvek alapján felállított hadsereg jellemző sajátossága az altisztjelölt és az altiszti állomány (örvezető, tizedes, szakaszvezető, őrmester) nagy száma. Egy hadiállományú gyalogos században már 1869-től kezdve minden 10 honvédre egy örvezető, 15-re egy tizedes és 45-re egy szakaszvezető jutott. Ez az arány kis változással a század végéig megvolt.¹²⁶ Létezését megkövetelte a századnak szakaszokra és rajokra való tagozódása, valamint a tagolt harcrend, amelyben az egyes rajok is különböző feladatokat kaphattak önálló végrehajtásra. Természetes, hogy az altiszteknek, mint alparancsnokoknak megfelelő létszámú és színvonalú kiképzése a katonai vezetés igen fontos feladata volt.

A gyalogságnál a 8 hetes újonckiképzés után visszatartották a legértelmesebb honvédeket, akiket a zászlóaljknál létrehozott és december 1-től február végéig tartó altiszti iskolákba osztottak be. 1872-től a zászlóalj altisztképző iskolák elvégzése után a jelölteket a dandár tanosztályokban egyesítették, ahol 1877-ig további két, ettől kezdve 1886-ig március 1-től számított másfél hónapot töltöttek el. Ebben az időben folyt le a már elméletileg kiképzett altisztek gyakoroltatása, mint ahogy azt a főparancsnoki tiszti parancs rögzítette: „Ezen tanosztályok fő célja az, hogy az altisztképző iskolák tanulóinak kiképzése kiegészítették és nekik mindaz, amit a téli oskolák tartama alatt elméletileg tanultak, gyakorlatilag megmutattassék és értelmeztesék.”¹²⁷ Az utóbbi feladat fokozott hangsúlyt kapott, mert ezzel akarták kiküszöbölni a honvédek kiképzésére vonatkozó szabályzatok különböző értelmezését. 1887-ben megszüntették a dandár altisztképző tanosztályokat és meghosszabbították a zászlóalj altiszti iskolákat olyképpen, hogy az új altisztek bevonulhassanak az április elsején felálló tanzászlóaljokhoz. Ezzel megteremtődött az újonc- és altisztképzés időbeni összhangja.

A lovasságnál is gondot fordítottak az altisztek képzésére. Itt is változó helyeken szervezték meg az iskolákat. 1873-ban még osztályonként, a következő évben már területenként, s egy év múlva, 1875-ben ezredenként képezték ki a lovas altiszteket. Az iskola december 1-től öt hónapon át tartott.

Az újonckiképzésnél már említett katonai tárgyakon és vezénlyésen kívül az altisztképző iskolákban írást, olvasást és számolást is tanítottak.¹²⁸ Miért volt erre szükség? A legkézenfekvőbb válasz az lehetne: a bevonultak alacsony iskolázottsági foka megkövetelte. Az altiszti feladatok elvégzéséhez szükség volt ezekre az alapvető ismeretekre. Ebben van igazság. Még 1890-ben is a városi és a falusi tanköteleseknek csak a 81⁰/₁₀₀-a iratkozott be az iskolába.¹²⁹ A beiratkozottak sem mind végezték el az elemi.¹³⁰ Még az al-

¹²⁶ 1895-ben 50 honvédre jutott egy szakaszvezető, 13-ra egy tizedes és 10-re egy örvezető.

¹²⁷ HIL. honv. főpás. eln. 1871. 431. sz.

¹²⁸ HIL. HM. ált. 1881. 2304/15055. sz.

¹²⁹ HIL. HM. eln. 1890. 148. sz.

¹³⁰ Hugo Hantsch: Die Geschichte Österreichs Graz—Wien—Köln. 1953. Bd. II. 406. o.

tisztnak alkalmasak között is lehetett olyan, aki gyengén állt az írással, olvasással, s ezért nehezebbre esett a katonai tudományoknak könyvekből, szabályzatokból való elsajátítása. A mélyebb okot azonban máshol kell keresni, mégpedig a katonai követelmény fokozódásában és a kiképzésnek hozzá való igazodásában. Az új helyzetben a katonatömegeket nem lehetett többé csak egyszerű masszának „schieß- vagy stossmaschinának” tekinteni, mely a tisztt parancsszavára gépiesen cselekszik. A csapatok tagoltsága a harcban lehetetlenné tette, hogy a tisztt mindenütt jelen legyen. Ahová nem jutott el, ott is végre kellett hajtani a feladatokat. Ehhez azonban már a honvéd részéről is, de még inkább közvetlen parancsnoka, az altisztt részéről önálló tájékozdási, elhatározó és cselekvő képességre volt szükség. A kiképzésben tehát az összekovácsoltság mellett az egyén személyiségének formálása is fokozottan előtérbe került. Egyre inkább tudnia kellett, mit, miért kell megtanulni, az ismereteket hogyan kell a gyakorlatban hasznosítani. Fel kellett ismernie a körülötte levő dolgok kapcsolatait, összefüggéseit. Ilyen képességek nélkül az altisztt nem felelhetett meg a vele szemben támasztott korszerű követelményeknek. A katonát értelmi síkon kellett fejleszteni, ez pedig elképzelhetetlen volt a folyékony írás, olvasás, valamint a számtani alapműveletek megfelelő fokú ismerete nélkül. Az egyszerű honvéd különösen a parancsnok, így az altiszti kar képzésében új vonásként jelentkezett az egyén értelmi fokának növelése, az önállóság megteremtése céljából. Így függött össze az elemi iskolai tárgyak oktatása a katonával szemben támasztott követelmények fokozódásával.

Az altiszti karra az államhatalom nemcsak a katonai szolgálat idején számított. Szolgálatait igénybe kívánta venni tartalékállományba helyezése után is. Számított rájuk a különböző állami hivatalokban és intézményekben. Már 1870-ben intézkedtek azoknak az állásoknak kijelöléséről, amelyekre leszerelt altisztek számításba jöhettek. A miniszterelnökség az ajtónálló, szolga, futár, kapus állásokat jelölte meg.¹³¹ A kormány ezzel az intézkedéssel kettős célt ért el. Egyrészt vonzóbbá tette a tiszthelyettesi hivatást a honvédségnél, mert tagjainak nemcsak a katonaidőre, hanem azután is biztosította a megélhetést. Másrészt a hivatalok, állami intézmények kisegítő állásait fegyelmezett, előljáróit tisztelő, az utasításokat feltétlenül betartó, az államhatalomhoz ragaszkodó elemekkel tölthette be. A tiszthelyettesek képzettsége magasabb fokának tehát nemcsak katonai, hanem egyúttal polgári jelentősége is volt. A tanultabbak nemcsak az említett, hanem magasabb funkciókat is — például írni — betölthettek.¹³²

A kormány intézkedéseinek hamarosan meg is lett az eredménye. A kezdeti altiszti hiányt hamarosan többlet váltotta fel. 1875-ben az egyes zászlóaljok anyakönyvi létszáma még nem fedezte a mozgósítási szükségletet. Közük volt olyan is, ahol a szükséges, mintegy 160 főnek több mint a fele hiányzott.¹³³ 1878-ban azonban már lényeges többlet mutatkozott. A honvéd gyalogságnál 5633, a lovasságnál 652 fő volt a mozgósítási szükséglet feletti altisztek száma.¹³⁴ Ez 1889-re a gyalogságnál 8271-re, a lovasságnál 2549 főre emelkedett.¹³⁵ A 70-es évek második felétől tehát megoldódott a honvédség altisztt utánpótlásának problémája. Ehhez a közös hadseregéből való áthelyezés is hozzájárult. Emellett azonban jelentős szerepe volt a honvédség altiszttképzésének, amelyben a mennyiség mellett gondot fordítottak a minőségre, az

¹³¹ OL. min. eln. 1870. 254. sz.

¹³² HIL. HM. ált. 1882. 12938. sz.

¹³³ HIL. honv. főpság. eln. 1875. 1823. sz.

¹³⁴ HIL. honv. főpság. eln. 1878. 1273. sz.

¹³⁵ HIL. honv. főpság. eln. 1889. 1403. sz.

egyén értelmi fejlesztésére is. A honvédség altisztképzésének példája is mutatja, hogy a XIX. század második felétől a kiképzésben fontos szerepet kapott az egyes emberek sokoldalú nevelése. Ez az elv a hadsereg tömegszerűségének és mozgékonyságának terméke, melynek a technika korszerűsödésével és a velük összefüggő harceljárások változásával fokozottabban kellett érvényesülni.

3. Tisztképzés

A magyar honvédség egyik legjelentősebb, de egyben egyik legnehezebb feladata volt a szükséges tényleges és tartalékos tiszti állomány előteremtése, képzése és pótlása. A korszerű elvek alapján szervezett fegyveres erők — még az olyan második vonalbeli is, mint a honvédség — nagyszámú és jól képezett tisztikart igényeltek. Az időközben bevezetett szervezeti változások, a zászlóaljak, lovasszázadok szaporítása, a magasabb parancsnokság megszervezése, új tiszti beosztások létesítése, újabb és újabb tiszti igényeket vetett fel. Ezért a tisztképzés megoldása a honvédségnél is kulcskérdés volt. Az első tisztikar összeállítását után gondoskodni kellett a kinevezettek szak tudásának emeléséről, a tényleges és tartalékos állományban mutatkozó jelentős hiány csökkentéséről. E célból már 1869—70 telén a gyalogság számára minden kerületben hat, később hét hétig tartó tisztképző iskolát és három hónapi időtartamú tiszti iskolát állítottak fel. A tisztképző iskolákba olyan kiképzett újoncokat vezényeltek, akik általános műveltségük és rátermettségük alapján alkalmasnak bizonyultak tiszti beosztásra. A tiszti iskolákba már kiképzett tisztek kerültek. Az előírt létszámot azonban nem sikerült elérni. 1871-ben 406 fő helyett csak 357 tiszt részesült iskolai továbbképzésben.¹³⁶

A tisztképzőbe először zászlóaljanként egy, majd 1871—72-től hat, állandó századonként pedig két főt vezényeltek. Az iskola december 1-én kezdődött és április 15-ig tartott. Ezután a hallgatók május végéig a dandár altisztképző tanosztályokba kerültek. Ezek befejezése után vizsgát tettek, amelynek eredményessége esetén megtörténhetett tiszti kinevezésük a tartalék állományba. Aki tényleges szolgálatot vállalt, annak át kellett esnie a próbaszolgálaton és sikeresen le kellett tennie a tényleges vizsgát.

A lovasság számára is hasonló iskolát állítottak fel Székesfehérvárott, amit hamarosan Kecskemétre helyeztek át.

1870-ben kiadott főparancsnoksági rendelet szerint polgári egyének is elnyerhették a hadapródi rendfokozatot, akik önkéntesség alapján tényleges vagy tartalékos, gyalogos vagy lovas hadapródi vizsgát tettek.

Az említett intézkedések azonban nem sokat enyhítettek a nagyméretű tiszthiányon. A Pesti Napló 1872. július 30-i száma szemrehányó hangon írt a tiszti pálya iránti érdektelenségről. „A honvédség szervezése gyakran érzi az érdektelenség hiány szomorú hatását. Csak a tisztikar létszámára kell egy pillantást vetnünk, hogy az állítás igazságáról meggyőződjünk. A honvédség jelenlegi állományához mérve a szabályszerű létszámból mintegy 2500—2700 tiszt hiányzik, s a jelenleg működő tisztikar minden önfeláldozó munkája sem képes az óriási hiányt pótolni.” Majd meg is mondja, melyik társadalmi csoport felelős ezért: „Pedig ha valahol, úgy Magyarországon van elég anyag, melyből honvédségünk tisztikara megalkotható; van egy egész társadalmi osztály, amely ha a hazát e téren akarná szolgálni, állandó újoncozási elemül

¹³⁶ Idézi: A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia története. Szerkesztette: *Dezséri Bachó László*, Budapest, 1930. 341—342. o.

szolgálhatna honvédségünk számára. Kis- és középbirtokos nemességünket értjük; a magyar gentry könnyen válhatnék azzá, amivé a porosz nemesség lön: a hadsereg egyik legfontosabb tényezőjévé, azon osztályá, melynek egyik hivatása a katonai téren szolgálni a hazát. De ez a társadalmi osztály, mely Magyarországon aránylag számosabb mint a kontinens bármely államában, ez ideig nem karolta fel annyira a honvédség ügyét, mint a cél nagyságánál fogva várható vala.”¹³⁷ Mint később látni fogjuk, a cikk nem rázta fel a gentryket. Szívesebben választottak más pályát, mint az elég fáradságos, sok nehézséggel és állandó tanulással járó katonait. A kormánynak tehát további erőfeszítéseket kellett tennie a szükséges tiszti létszám kiállítására, mert 1883-ban még mindig oly nagy volt a hiány, hogy a 146 ezer fős hadi-létszámból csak 80 ezerhez lehetett tisztet biztosítani.¹³⁸

A honvédség tisztikara összeállításának és utánpótlásának rendszere az első években tartalmazott demokratikus vonást. Bár a vezető posztokon szigorúan érvényesült az osztálykiválasztódás elve. Az uralkodó körök e funkciókat maguknak és embereiknek tartották fenn. A beosztott tényleges és tartalékos tiszti helyeket azonban az alsóbb néprétegekből származók is betölthették. Amint a tisztképzés rendszeréből látható, megfelelő iskolai előképzettség esetén egyszerű honvédekből is lehetett tiszt. A honvéd főparancsnokság 1870-ben nyomatékosan felhívta a zászlóalj- és lovasszázad-parancsnokok figyelmét az altisztnek vagy tartalékos tisztnek alkalmas egyének külön nyilvántartására.¹³⁹ A társadalmi ranglétrán felé nagyjából a kisebb hivatalnoki réteg volt az a határ vonal, ahonnan még nagyobb számban kerültek ki tisztek.¹⁴⁰ Ezek elég szűkös anyagi viszonyok között éltek, s a tiszti pályától várták boldogulásukat. A tisztek rossz anyagi helyzetét kifogásolta a Honvédelmi Minisztérium 1873. augusztus 10-i rendelete is, amelyik a tisztek egy részének zilált pénzügyi helyzetén többek között úgy kívánt segíteni, hogy nősülésüket elegendő anyagi biztosítékhoz kötötte és leszállította az egyenruházati költségek összegét.¹⁴¹ Ez is bizonyítja az alsóbb társadalmi csoportok tagjainak jelenlétét a honvédség tisztikarában.

A magyar uralkodó körök azonban nem demokratizmusukból, hanem a szükség adta kényszerűségből mentek bele abba, hogy a társadalmi rangot jelentő tiszti pályára szegényebb sorsú, egyszerűbb emberek is mehessenek. Az igazi rangot a kiegyezés után még jó ideig a közös hadsereg tisztikarához való tartozás jelentette. A magyar birtokos osztály tagjai — ha katonaságra adták fejüket — elsősorban ide törekedtek. A különböző tisztképzési alapítványok — magán, megyei, városi — a közös hadügyminisztérium kezelésében voltak, s csak a hatáskörébe tartozó katonai tanintézetekben kaphatott a magyar tisztjelölt kiképzést alapítványi helyen. Magyarországon nem működött tisztképző intézet, amely a honvédség számára is adott volna tiszteket. Tehát, ha a honvédséget valóban talpra akarták állítani, nem maradt más hátra, mint a számbajöhető alsóbb társadalmi csoportok tagjainak felhasználása a tisztikar megszervezésében. Parasztokat és munkásokat azonban még így is alig találunk közöttük; legfeljebb kulákokat és önálló kisiparosokat.

Az első évek demokratikusabb rendszere azonban később mindinkább háttérbe szorult. A dualista Habsburg Monarchia megszilárdulása mellett közrejátszott ebben a magyarországi tisztképzés intézményesítése, katonai tanintézet felállítása, mely hosszas küzdelem után eljutott a megvalósulásig.

¹³⁷ HIL. honv. főpáság. eln. 1871. 178. sz. (Az aktához csatolva a Pesti Napló idézett száma).

¹³⁸ Bachó László: i. m. 392. o.

¹³⁹ HIL. honv. főpáság. eln. 1870. 162. sz.

¹⁴⁰ HIL. honv. főpáság. eln. 1873. 1563. sz.

¹⁴¹ HIL. honv. főpáság. eln. 1873. 1192. sz.

A magyarországi tisztképzés kifejlesztése nemcsak a belső tényezőkön múlt. Sokkal inkább az osztrák uralkodó körökön, amelyeknek tagjai nem jó szemmel nézték Magyarország önállósági törekvését a tisztképzésben. Az ismert politikai okok mellett anyagiak is közrejátszottak. A magyar tisztképzés felajánlott alapítványok eddig a közös hadsereg költségvetésében szerepeltek s az ott folyó tisztképzést segítették elő. Magyarország intézet felállítása esetén át kellett adni ezeket az összegeket.

Az 1790 óta napirenden levő tisztképzés ügyét azonban nem lehetett már tovább halasztani, végre fel kellett állítani a régóta tervezett intézetet. Miután Andrásyékknak ebben a kérdésben is sikerült szót érteniük Béccsel, 1872-ben megkezdte működését az uralkodó körök katonai bázisát jelentő és 1945-ig fennálló pesti Ludovika Akadémia.¹⁴²

Az új intézet kezdetben a kerületenként felállított iskolák feladatait látta el, megnövelt kiképzési időben. Ennek megfelelően előkészítő, tisztképző és tiszti tanfolyama működött. Az előkészítőn tanultak azok az önként jelentkezett kiképzett személyek, akik tisztképzésre alkalmasak voltak, s négy középiskolával vagy ennél alacsonyabb végzettséggel rendelkeztek. Célja az volt, hogy tagjait előkészítse a tisztképző tanfolyam felvételi vizsgájára. A tisztképző tanfolyam egy évig tartott. Tagjai a tiszti pályát választották élethivatásuknak. A tanfolyam létszámát 100 főre tervezték, de igen gyakran csak 80 fő körül mozgott. A végzett hallgatókat először hadapród-tiszthelyettesekké, majd pár hónap múlva hadnagyokká léptették elő. E tanfolyam hallgatói általában az idősebb, a húszon jóval felüli korosztályokból kerültek ki. Ide rendszerint azok jelentkeztek, akik iskoláikat félbeszakították, s a polgári életben nem tudtak maguk számára megfelelő egzisztenciát teremteni. Az 1879—80-as kiképzési évben a 141 hallgató közül csak 23 főnek volt érettségije és 4-nek egyetemi végzettsége. 7 fő csak elemivel és 107 a különböző osztályoknál félbehagyott középiskolával rendelkezett.¹⁴³ A hallgatók zöme tehát hiányos előképzettségű, megalapozatlan jövőjű ember volt, aki a honvédségnél keresett boldogulást. A tisztképző tanfolyamon kiképzett beosztott, vagy ahogy akkor nevezték, alantos tisztikar harmar előregedett s a fokozott fizikai igénybevételt követelő csapatszolgálatra alkalmatlanná vált. Nem mentek ritkaságszámba a 35 éves főhadnagyok és a 40 éves századosok. Hibája volt még ennek a rendszernek az is, hogy csak tényleges tiszteket adott, s nem csökkentette a tartalékosokban mutatkozó hiányt. Pedig a tartalékállomány még rosszabbul állt, mint a tényleges. A honvédelmi miniszter 1877-ben kénytelen volt megállapítani, hogy „... a magyar honvédség szabadságot állományú tisztikarában a fogyatékos oly tetemes, hogy annak rendszeresített létszámra való kiegészítése a létező viszonyok közt még évek hosszú során át is alig remélhető.”¹⁴⁴ A csökkenésnek két fő oka volt: 1. Sokan lemondtak a tiszti rangról azért, hogy elkerüljék a polgári tevékenységüket zavaró őszi gyakorlatokat. 2. Többen átléptek a tényleges állományba. Egy esetleges mozgósításkor a csapatok vezetése tehát nagy nehézségbe ütközött volna.

A tiszti tanfolyamnak továbbra is az volt a feladata, hogy a szolgálatban levő tiszteknek nyújtson magasabb, alaposabb továbbképzést. Később el is keresztelték felsőbb tiszti tanfolyamnak.

¹⁴² Nevét Ludovika királynétól, I. Ferenc király feleségétől kapta, aki 50 000 forint koronázási ajándékát 1808-ban az intézet céljaira felajánlotta. Ez az összeg az összalapítványnak csak egy töredékét tette ki.

¹⁴³ HIL. honv. főpság. eln. 1880. 1437. sz.

¹⁴⁴ HIL. honv. főpság. eln. 1877. 1093. sz.

1883-ban jelentős változás történt a Ludovika Akadémia tisztképzési és továbbképzési rendszerében. Az eddigi tisztképző tanfolyamot két részre — tényleges és tartalékos állománybelire — osztották. A tényleges tisztekkel szemben támasztott fokozottabb követelményekből kiindulva az alaposabb képzésre fektették a fő súlyt úgy, hogy az átlagos életkor is csökkenjen. Ezért a tanfolyam időtartamát 4 évre felemelték és meghatározták a hallgatók életkorának alsó és felső határát. A tanfolyam hallgatói csak olyan 14—16 évesek lehettek, akik elvégezték a 4 középiskolát, vagy annak megfelelő végzettséggel rendelkeztek — s megelőzően is „kellő erkölcsi és szellemi nevelésben részesültek”.¹⁴⁵ A tanfolyam első osztályába évenként 60 ifjút vettek fel. Közülük 30-at az alapítványok kamataiból taníttattak, 20 fő részben vagy egészben megfizette a költségeket és 10 fiatal az állam pénzén tanult. Eszerint változott a tisztté avatás utáni tényleges szolgálat időtartama is. Az alapítványi és állami költségen tanulók 10, a féldíjazást fizetők 7, az egész díjat fizetők pedig 4 évet voltak kötelesek tényleges szolgálatban eltölteni.

Ezzel a reformmal azonban nemcsak a képzettség növelését segítették elő, hanem a tényleges tisztképzésből igyekeztek kiszorítani az alsóbb társadalmi csoportokat. Az alapítványi helyekre már nemigen kerültek kis tisztviselők gyermekei. A hallgatók zömét vezető állami funkcionáriusok, földbirtokosok, katonatisztek gyermekei tették ki. 1890-ben a Ludovika Akadémiára beiskolázott 60 fő közül 26 vezető állami tisztviselői, 7 földbirtokosi, 7 katonatiszti családból származott. A többiek megoszlottak önálló foglalkozásúak (ügyvéd, gyógyszerész), egyéb kategóriák (református lelkész, uradalmi tisztartó, országyűlési képviselő stb.) között. Mindössze 3 hallgató volt, akinek eltartója alsóbb szociális csoportból származott; kiseddóvó, földműves, nyomdavezető.¹⁴⁶ A Ludovika Akadémia parancsnoksága a reform előtti utolsó tanévről szóló jelentésében már nyíltan sürgette az arisztokratikus változásokra vonatkozó intézkedéseket. Panaszolta, hogy a tisztképző tanfolyamra kijelöltek közül sok hallgató „... nemcsak társadalmi műveltség és előképzettség hiánya miatt, de szellemi képesség, testi állapot, sőt igen gyakran jellem tulajdonainál fogva sem bír azon kellékekkel, amelyek egy leendő tisztnél feltétlen követelményt képeznek.”¹⁴⁷ A jelentés első részének a hiányos „társadalmi műveltség”-ről szóló közös megfogalmazása csak sejteti, hogy mi fájta a Ludovika Akadémia parancsnokságának és tisztikarának. Nyilván az, hogy az előkelő házak és az udvar társasági és magatartási szokásait nem ismerő és nem majmoló hallgatók is helyet foglaltak a padokban. De a továbbiakban teljesen egyértelművé vált a kívánság lényege: „A csapat parancsnokokat kötelezni kellene, hogy 4 középiskolánál kevesebb, vagy csak elemi iskolát végzett, s jobbára mesterséggel bíró egyéneket... csak az esetben javaslatba hozni, ha hosszabb szolgálatuk alatt kiváló tehetségüket, s társadalmi műveltségüket bebizonyították s egy tisztől követelhető jellemtulajdonokkal bírnak.” A „hiányos műveltséggel bírók az intézmény becsét aláássák és a képesítettebb elemet is azáltal, hogy ilyenek tisztekké lehetnek, elidegenítik”. Ez már világos beszéd. Ha azt akarjuk, hogy a Ludovika Akadémia a felsőbb társadalmi rétegek hajléka legyen, ki kell tiltani az alsóbbakat, főleg a társadalomra legveszélyesebbeket, a munkásokat. Ez volt a parancsnokság gondolatmenetének lényege. Ezt az elgondolást maga az akkori honvédelmi miniszter, gróf Ráday Gedeon is magáévá tette. 1883 februárjában, amikor egy bizottságban, ahol a király is jelen volt, a Ludovika átszervezése

¹⁴⁵ *Bíró Pál*: i. m. II. köt. 56. o.

¹⁴⁶ HIL. honv. főpság. ein. 1890. 76. sz.

¹⁴⁷ HIL. honv. főpság. ein. 1882. 1344. sz.

érdekében többek között az alábbiakat is megemlíttette: „A Ludovika Akadémiában a hallgatók csak kereskedőkből, mester emberekből, sőt csak elemi iskolát végzett paraszt fiúkból állanak, s ezekből tiszteket képezni vajmi nehéz.”¹⁴⁸ Ezek az érvek úgy látszik meglágyították az addig ellenkező király szívét, aki májusban már szentesítette is a Ludovika Akadémia átszervezéséről szóló 1883. évi 34. tc.-et.

Az 1883. évi reform számúzta a kispolgárság, az alsóbb hivatalnoki réteg gyermekeit a Ludovika Akadémia tényleges tisztképző tanfolyamáról. Az alapítványi helyekre az adományozó jelölte ki a résztvevőt, vagy az általa megjelölt szociális csoportból került ki. Gróf Festetich Tasziló kikötötte, hogy alapítványát csak mágnások, nemesek vagy katonatisztek fiai vehetik igénybe. Szilágyi Mihály debreceni alapítványának kamataiból is csak nemes ifjak tanulhattak. Kévsz volt az olyan, mint báró Rudits József, aki szegénysorsú, egyszerű szülőktől származó, magyarul jól tudó ifjakhoz ragaszkodott, de családja tagjait természetesen előnybe helyezte velük szemben.¹⁴⁹ A megyék és a városok vezetősége alapítványuk igénybevételére saját körükből jelölt ki hallgatókat, s ezzel az állami adminisztráció is biztosította helyét a honvédség tisztikarában. Teljesen nyilvánvaló, hogy a hús teljes vagy részbeni költségmegtérítési helyre a módosabbak kerülhettek. Maradt a 10 ingyenes hely a szegényebb sorsúak számára. A vezető körök azonban zömében ezekre is saját embereiket hozták javaslatba. 1890-ben a tíz ingyenes hely közül csak kilencet töltöttek be. A hallgatók származás szerinti megoszlása az alábbiak szerint alakult: református lelkész, tanfelügyelő, táblabíró, nyugalmazott pénzügyi igazgató, földművelő, fegyintézeti igazgató, nyomdavezető és két katonatiszt. Mint látjuk, ezek zöme is az állami alkalmazottak soraiból került ki, s ha szegénysorsúak voltak is, semmi esetre sem a parasztok és a munkások szintjén, hanem a magasabb beosztású hivatalnokokhoz, s főleg a birtokosokhoz viszonyítva. A földművelő és nyomdavezető származású hallgatók csak kivételnek tekinthetők.

Az 1883. évi reform tehát jelentős lépés volt a tényleges tisztképzés kényszerű demokratizmusának háttérbe szorítására és az arisztokrata, valamint a felső hivatalnoki elemekből való tényleges honvéd tisztikar kialakítására. A felsőbb parancsnoki posztokon kívül ettől kezdve már a beosztott tisztek egyre nagyobb része is az uralkodó osztályokból került ki, ami biztosította számukra a vezetést a meglévő parancsnoki kar kiöregedése esetén is. Az értelmiségi és kishivatalnoki, önálló iparos és kereskedő rétegek számára ezentúl csak a tartalékos tiszti állományhoz vezető kapu volt nyitva. A kiképzett honvédek ezentúl csak a tartalékos tisztképző tanfolyam hallgatói lehettek. Kiképzésük egy évig tartott, s hozzájuk csatlakoztak az egyévi önkéntesek is. Ez a tanfolyam csak 1890-ig működött a Ludovikán, ezután az egyes kerületekbe helyezték át.

A Ludovika Akadémia harmadik tanfolyama volt a tiszti helyébe lépő felsőbb tiszti tanfolyam. Ide azok a hadnagyok és főhadnagyok kerültek, akik a csapatoknál megállták helyüket és alkalmasak voltak magasabb katonai képzettség megszerzésére. A hallgatók zöme már végzett katonai iskolát: Ludovikát vagy közös hadsergebeli hadapród iskolát, és polgári előképzettségük is magasabb volt az elemiénél.¹⁵⁰

A magyar kormány erőfeszítései a tiszti létszám növelésére, a hiány megszüntetésére eredménnyel járt. A reform előtt több mint ezerre rúgott a tiszt-

¹⁴⁸ Bachó László: i. m. 392. o.

¹⁴⁹ HLL. HM. ált. 1867. 12393. sz.

¹⁵⁰ HLL. honv. főpás. eln. 1890. 1156. sz.

hiány a mozgósítási szükséglethez viszonyítva.¹⁵¹ A reform után, 1884-ben 616 főre csökkent a hiány, s a honvédség történetében először a gyalogságnál tiszti vizsgát tett önkéntesek, hadapródok, tisztképző tanfolyami hallgatók előléptetésével pótolni lehetett. A lovasságnál azonban az esetleges előléptetések után is még több mint 100 fő volt az igény.¹⁵² 1887-től azonban már a lovasságnál is rendelkezésre állt megfelelő mennyiségű pótlás, sőt 1890-től mindkét fegyvernemnél már többlet is mutatkozott.¹⁵³ Ez a létszámnövekedés azonban nemcsak a magyarországi tisztképzés eredménye volt, hanem közrejátszott benne a közös hadsereg támogatása is. 1883-ban — még a 10 év szolgálati idő letelte előtt — a honvédséghez helyeztek át 612 tartalékos tiszte, 22 hadapródot, valamint 1558 tartalékos altiszte és közlegényt. Ez utóbbiak a közös hadseregben egyévi önkéntesként szolgáltak, azonban nem nyerték el a tiszti rendfokozatot. A honvédségnél azonban mindannyian tiszti beosztásba kerültek, ami lényegesen segített a krónikus tiszthiányon. A mozgósítási szükségletet sikerült kielégíteni, de a tartalékos állomány katonai képzettsége nem sokat javult. Ennek alapvető oka az volt, hogy hiányzott belőle a legképzettebb elem, az egyetemet, főleg a műszaki egyetemet végzett fiatalosság.

Az egyetemi hallgatók tisztté képzésére már a honvédség felállításával egyidejűleg tettek lépéseket. Rögtön a honvédség megszervezése után megkezdték az egyetemeken a katonai tanszékek felállítását. Az elsőt Pesten hozták létre az 1869/70-es tanévben. 1871-ben már minden magyarországi egyetemnek és jogi akadémiának volt katonai tanszéke. Abból a már említett elvből kiindulva, hogy a katonai ismeretek elsajátításában az iskolai hálózatnak is részt kell vennie, a tanszékeknek segíteni kellett volna a tartalékos tisztképzésben. Feladatuk volt, hogy az önként jelentkező egyetemi hallgatókat szaktanulmányaik mellett felkészítsék a hadapródi vizsgára. A hallgatók jelentkezése kezdetben rendben megtörtént. A vizsgázás körül azonban nagyobb hiányosságok mutatkoztak. Pesten az első évben a 83 beíratkozott közül csak 13 vizsgázott, a harmadik évben 49 közül csak 8.¹⁵⁴ A vidéki főiskolákon sokkal rosszabb volt a helyzet. A pozsonyi jogakadémián mindössze két hallgató jelentkezett, akik közül az egyik kimaradt, a másik nem vizsgázott. A nagyváradai jogakadémián és a kassai egyetemen sem volt vizsgázó. Az 1871/72-es tanévben mindössze 18 hadapródot avattak fel az ország összes egyeteméin és főiskoláin. A gyenge eredmény elérése 11 600 forintjába került a honvédelmi tárcának. Ennyit tett ki a tanszékek fenntartása.¹⁵⁵ A tisztképzésnek ez a formája nem is maradt fenn sokáig. A honvédelmi miniszter 1873. szeptember 12-i rendelete kimondta a katonai tanszékek megszüntetését. „Miután a tudományos egyetemeken és jogakadémiákon tartott vizsgaeredmények a hadtudományi előadásokra fordított költségekkel szemben párhuzamba nem hozhatók, a tudományos egyetemeken és jogakadémiákon rendszeresített hadtudományi előadásokat... ideiglenesen beszüntetem.”¹⁵⁶ Az ideiglenesség azonban véglegesnek bizonyult. Az egyetemet végzetek zöme felmentések és rövidített póttartalékos kiképzés folytán lényegében kivonta magát a katonai szolgálattól. Ez mindjárt azt is mutatja, hogy a korszerű hadsereg tiszti utánpótlásának biztosításában a megfelelő számú és minőségű tartalékosok előteremtése fontos helyet foglal el. Az egyetemet végzetek, különö-

¹⁵¹ HIL. honv. főpság. eln. 1878. 1273. sz.; HIL. HM. eln. 1881. 1192. sz.

¹⁵² HIL. HM. eln. 1884. 1663. sz.

¹⁵³ HIL. HM. eln. 1890. 1389. sz.

¹⁵⁴ *Berkó István*: i. m. 70. o.

¹⁵⁵ HIL. honv. főpság. eln. 1872. 2168. sz.

¹⁵⁶ HIL. honv. főpság. eln. 1873. 1438. sz.

sen a műszakiak katonai kiképzését a XIX. század második felétől nem nélkülözhetette valamenenyire is komolynak számító hadsereg. A tartalékos tisztek e kategóriájának hiánya a második vonalbeli honvédséget is érzékenyen érintette. A többi számbajöhető elem előképzettsége alacsony fokú volt, s nem alkothatta a jól képzett, művelt tisztikar bázisát. Ebben a tekintetben is megmutatkozott a magyar társadalom elmaradottságának és a korszerű hadszervezésnek a konfliktusa. Az általános hadkötelezettség bevezetésével megnőtt tisztigényeket csak a polgári fejlődés keretei között lehetett kielégíteni. Csak ez biztosítja az iskolahálózat kiszélesítését, az oktatás magasabb színvonalát és a társadalom tagjainak nagyobb műveltségét. A gépi-nagyüzemi termelés, a közlekedés modernizálása elképzelhetetlen hozzáértő vezetők és beosztottak nélkül. A dualista rendszer feudális vonásokat konzerváló jellege, a magyar ipar egyoldalú fejlődése és az Ausztriától való részleges függés meggátolta az emberek műveltségének gyorsabb ütemű gyarapodását is. A korlátok közé szorított politikai és gazdasági fejlődés a közművelődést is elmaradottságra kárhóztatta. Ausztriában a honvédséghez hasonló, de kisebb költségvetéssel rendelkező Landwehr nem küzdött ilyen gondokkal. Megfelelő számú és mennyiségű tényleges és tartalékos tiszt állt rendelkezésére. A polgárosodás előrehaladottabb állapota az iskolák magasabb színvonalát s a társadalom nagyobb műveltségét biztosította. Az érettségivel rendelkező egyéves önkéntesek nem mindegyike lehetett tartalékos tiszt. Aki nem felelt meg a követelményeknek, honvédként szolgálta végig katonai idejét.¹⁵⁷ A magyar honvédség tiszti káderproblémáján csak a dualizmus korlátainak ledöntése segíthetett volna. Ennek elmaradása azonban meggátolta e kérdés rendezését is.

4. A honvédségre ható külpolitikai tényezők

A kiképzéssel kapcsolatban célszerű lenne megvizsgálni a kor harcászati, hadászati elveit, a csapatok: a század-, zászlóaljkötelékek felhasználásának módját, a féldandár (ezred), dandár, hadosztály mozgatásának, harcának, élelmezésének sajátosságait, a különböző fegyvernemek együttműködését stb. — mint a kiképzés tartalmát. A téma érdekessége, bonyolultsága, a főbb európai országok egymásra gyakorolt hatásának elemzése, az egyes helyeken kialakult és megvalósított elképzelések belső mozgatóinak feltárása azonban egy külön, önálló tanulmány témája lehetne. Ehelyütt legfeljebb még arra vállalkozhatunk, hogy a fejezet elején említett politikai tényezőkre is vetünk néhány pillantást.

A katonai kiképzésen tanultakat — menetelés, lövészet, támadás, védelem stb. — meghatározott politikai viszonyok között használják fel. A gyakorlatok meghatározott terepen, megnevezett ellenség ellen, ismert szövetségesek oldalán, a csapatok legmegfelelőbb csoportosításában zajlanak le. Ez utóbbi már békében papírra kerül, visszatükrözve az ország kormányának külpolitikáját. A katonai tervek a külpolitikai elgondolások alapján készülnek, amelyeknek változásával a vezérkarok elképzelései is módosulnak.

A honvédségnek háborúra való felkészítését döntően meghatározta az a körülmény, amelyben Magyarország hadszíntérré válhatott. Ez magában foglalta a lehetséges ellenség megnevezését és esetleges támadásának várható irányait. Az Osztrák—Magyar Monarchia kelet-európai külpolitikájára mind-

¹⁵⁷ Bachó László: i. m. 394. o.

végig az oroszellenesség volt a jellemző. Míg nyugati vonatkozásban a poroszellenességet 1871-től a velük való barátkozás váltotta fel, addig az Oroszországgal való szembenállás változatlan maradt. Bár 1871-ben az osztrák politikai körökben felvetődött az Oroszországgal való megegyezés gondolata. Beust, akkori külügyminiszter törekedett is ennek megvalósítására. Bismarckkal kötött megállapodásában szerepel a lojális kapcsolat megteremtésének feladata Oroszországgal.¹⁵⁸ Kísérletek történtek, de a végrehajtásra nem került sor. Ebben közrejátszottak a magyar politikai körök is. Az oroszellenesség kérdésében a legteljesebb egyetértés uralkodott a kormánypárt és ellenzéke között. Ghyczy Kálmán 1868. március 11-én — a hadiköltségvetést tárgyaló ülésen — elemezve a Habsburg állam külpolitikai helyzetét azt a következtetést vonta le, hogy Magyarországnak csak az oroszoktól kell tartania.¹⁵⁹ Az oroszellenesség a dualizmus rendszeréből fakadt. Területén nagy számban éltek szláv nemzetiségek. „Államellenes” mozgalmaik minduntalan felbomlással fenyegették a dualista rendszert. Oroszország kormánykörei tudatosan szították az ellentéteket. Az 1850-es évek végén kialakult pánszlávizmus eszméinek terjesztése az orosz diplomácia egyik fő feladata volt. Külképviselési szervei nyíltan hirdették, hogy az Európa különböző területein élő szlávok érdekei megkívánják a Monarchia és Törökország feldarabolását. Oroszország saját vezetése alatt, nagyhatalmi súlyának növelése érdekében kívánta egyesíteni a szlávokat. A magyar uralkodó körök 1883-ig, a hármas szövetségbe való belépéséig, a románokat is ellenfeleik közé sorolták. A függetlenné vált román fejedelemséget Oroszország szövetségésének tekintették. Ezt a külpolitikát tükrözte vissza a honvédség felső katonai vezetésének stratégiai elgondolása.

A honvédség főparancsnokának hadrendi javaslata Erdélyt és a Közép-Kárpátokat jelölte meg a honvédség csoportosításának fő területeként, egy esetleges külső támadás esetén.¹⁶⁰ Erdély védelmére két saját és egy közös hadseregbeli hadosztály felállítását tervezte, megerősítve sík és hegyi tűzérőséggel. Még arra is gondolt, hogy a kolozsvári mellé olyan hadosztály kerüljön Erdélybe, melynek parancsnoka ismeri a terepviszonyokat és gyakorlatlan rendelkezik az erdős-hegyes terepen folyó harc vezetésében. Ezért Erdély védelmére nem a közelebb eső pesti, hanem a jóval távolabb levő pozsonyi hadosztályt jelölte ki másodiknak. Ennek parancsnoka Dobay ezredes jobban megfelelt az említett követelményeknek, mint a pesti kerületé, Pongrátz ezredes. József főherceg a nagyobb erőt a Közép-Kárpátok védelmére osztotta be. Erre a területre három honvéd hadosztályt, tartalékként egy gyakorlogdandárt és egy vegyes lovasdandárt tervezett. Ebből az derül ki, hogy a nagyobb erejű támadást Ukrajna felől várta a magyar hadvezetés.

E két irányból várható támadás realitását sok hír alátámasztotta. 1870 augusztusában a belügyminiszter ismertette a miniszterelnökkel a 10. országos (erdélyi) csendőrpáncsnokság jelentését, amely szerint „...a román kormány, hadserege mozgósítása körül, legújabbán nagy tevékenységet fejt ki... s hogy mindezen intézkedések az orosz kormány befolyásának voltának szüleményei, mely Romániát oly módon készülnek megszállni, hogy nagyobb román hadcsapatok az osztrák—magyar birodalom határai felé intéztetvén, ezek mint az orosz hadsereg előcsapatai Erdélybe ütnének.”¹⁶¹ 1871 első felében havonta érkeztek jelzések a magyar belügyminisztériumba „az orosz ágensek” moldvai tevékenységéről, a románok „orosz—török in-

¹⁵⁸ *Diószegi István*: i. m. 252. o.

¹⁵⁹ *Léderer Béla*: i. m. I. köt. 304. o.

¹⁶⁰ *HIL*. honv. főpás. eln. 1870. 189. sz.

¹⁶¹ *OL*. min. eln. 1870. 1494. sz.

váziótól” való félelméről, az orosz csapatok hadmozdulatairól.¹⁶² Sőt a Monarchia varsói főkonzulja is az orosz kormány Galícia-ellenes szándékairól értesítette kormányát 1871 nyarán.¹⁶³ A Monarchia oroszellenességét nemcsak a várható fejlemények, hanem Oroszország egyes konkrét intézkedései is táplálták. Ilyen volt többek között az 1815. évi szerződésben és az 1822. évi pótegyezményben rögzített szökött katona kicseréléséről szóló két ország közötti megállapodás felmondása 1870 júniusában.¹⁶⁴ Ezeket a jelzéseket lehetetlen volt figyelembe nem venni a honvédség alkalmazására vonatkozó tervezésnél.

Az Oroszországból és Romániából érkező nyugtalanító hírek mellett a Nyugat-Európában történt események is hatással voltak a honvédségre. A Habsburg Monarchia kormánya hivatalosan semlegességi álláspontra helyezkedett a francia—porosz háborúval kapcsolatban. A kulisszák mögött azonban a visszavágás vágyától fűtve, poroszellenes beavatkozásra készült fel, s ennek megfelelően intézkedett a fegyveres erők mobilizálására. Az előkészületeket azonban a legnagyobb titokban akarta tartani, s maga a király hívta fel a magyar honvédelmi miniszter figyelmét annak megakadályozására, hogy a „szükségesnek mutatkozó katonai előkészületekről” a lapok írjanak, hivatalos személyiségek, tisztviselők beszéljenek.¹⁶⁵ A honvédséget ugyanis jelentős mértékben érintették a „szükségesnek mutatkozó... előkészületek”. A legfőbb feladat volt a honvédség ütőképességének személyi és anyagi feltételeit megteremteni. E célból az országgyűlés felhatalmazást adott a kormánynak az 1870. évi újoncok időelőtti — szeptember eleji — behívására, kiképzési idejének 8 hétről 4-re való csökkentésére. Törvénycikk készült egy 5 millió forintos póthitelről a honvédség hiányzó felszerelésének pótlására.¹⁶⁶ A közös minisztertanács határozatot hozott a lókitétel megtiltására a Monarchia területéről.¹⁶⁷ Jelentősebb intézkedés volt még a közös hadseregnek esetleg átadandó honvéd csapatok állományának és felszerelésének meghatározása.¹⁶⁸ A 70-es évek elején a helyzet azonban úgy alakult, hogy a honvédség, illetőleg a Monarchia fegyveres erejét nem használták fel.

A 70-es évek második felében a honvédség már közelebb került a hadrafoghatósághoz, sőt bizonyos szűkkörű akciókat végre is hajtott. Ezúttal nem a keleti és nyugati, hanem a déli események készítették a honvéd vezérkart egyes intézkedések meghozatalára. 1875 júliusában Hercegovinában kitört a törökellenes felkelés, amely rövidesen áttért Boszniába, Montenegróba és Szerbiába is. A magyar kormány nem jó szemmel nézte a Balkánon megerősödő felszabadító mozgalmakat. A törökök kiűzése után Oroszország balkáni befolyásának erősödésétől s a dél-szláv függetlenségi mozgalmak Magyarországra való áttérjedésétől tartott. Ezért azonnali katonai intézkedéseket tett az uralkodó osztályokat fenyegető veszély elhárítására. A honvédelmi miniszter elrendelte a határhoz közel állomásozó 90., 91. és a 92. zászlóalj állandó honvéd létszámának 50 főre való felemelését. Megbízta a VII. honvéd kerületi parancsnokot a határon túli mozgalmak állandó szemmel tartásával és szükség szerinti saját hatáskörében való intézkedéssel.¹⁶⁹ Ennél

¹⁶² OL. min. eln. 1871. 453. sz., 453/574. sz., 453/686. sz., 453/780. sz.

¹⁶³ John miniszterelnök levele Andrásyhoz 1871. július 5-én: „Ich beehre mich euer Exzellenz den anruhenden vertraulichen Bericht des Kaiser- und Kön. General-Konsuls in Warschau, in welchem derselbe die dortlands vielfach der russischen Regierung zugemuteten feindseligen Absichten gegen Galizien bespricht, zur gefälligen Kenntnisnahme und sofortigen Rückstellung an den Herrn Reichskanzler mitzuteilen.”

¹⁶⁴ OL. min. eln. 1870. 659/884. sz.

¹⁶⁵ OL. min. eln. 1870. 1407. sz.

¹⁶⁶ HIL. HM. eln. 1870. 905. sz., 208. sz.; OL. min. eln. 1870. 1377. sz.

¹⁶⁷ OL. min. eln. 1870. 1251. sz.

¹⁶⁸ HIL. HM. eln. 1870. 1104/1379. sz.

¹⁶⁹ HIL. honv. főpás. eln. 1875. 1858. sz.

több ebben az évben nem történt. A törökök ugyanis Szerbiában sikereket értek el és szeptember 1-én Szerbiára nézve kemény feltételekkel fegyverszünetet kötöttek.

Az 1876-os év mozgalmasabb volt. Májusban Bulgáriában is megkezdődtek a törökellenes harcok. Hatására Szerbiában is megélenkült a fegyveres ösz-zecsapásra való készülődés, amit a törökök ürügyként használtak fel a fegyverszünet megszakítására és a támadás megindítására. Október végén már Belgrád is veszélyben forgott. A magyar kormány — mint érdekelt fél — már áprilistól figyelemmel kísérte a helyzet alakulását az ország déli határain. Pintér Antal őrnagy, a Mitroviczon állomásozó 92. zászlóalj parancsnoka áprilistól kezdve minden lényeges eseményt írásban és táviratban közölt a honvédség főparancsnokával. Jelentést tett a szerb önkéntesek toborzásáról, fegyver- és lőszerszállításokról, a politikai csoportosulásokról Szerbiában stb. Jelentéseiben a várható eseményekről széles körűen tájékoztatta a katonai vezetést, igyekezett hű képet adni a történetek összefüggéseiről és javaslatokat tett a célszerű intézkedésekre vonatkozóan. Tájékoztatói, jelentései, széles látókörű parancsnokra vallanak, aki nemcsak regisztrálta, hanem értékelte is az eseményeket, sőt jó politikai érzékkel beleágyazta a bel- és nemzetközi politikába. Jól látta, hogy a szerb nép mozgalma nemcsak a törökök kiűzésére irányult, hanem az ország demokrati-zálására is.¹⁷⁰

Jelentései alapján a török csapatok előnyomulására a magyar katonai felső vezetés több intézkedést adott ki. A magyar állam területén élő szerbek, horvátok, románok és szlovákok között — a szerb fejedelemségi hadsereg számára folyó titkos toborzás megakadályozására — a honvédség főparancsnoka elrendelte a honvédséghez tartozó személyek tartózkodási helyének leellenőrzését. Parancsot adott felvilágosító munka végzésére a ténylegesek körében a balkáni eseményekkel kapcsolatban.¹⁷¹ A honvédelmi miniszter intézkedett a harcok során magyar területre kerülő, határon túli polgári személyek és katonák összegyűjtéséről és lefegyverzéséről.¹⁷² Ugyanis gyakran előfordult, hogy szerb és török katonai alakulatok, vagy felkelők magyar területre léptek, s harc közben házakat gyújtottak fel.¹⁷³ A helyzet tehát úgy alakult déli határainkon, hogy felmerült a magyar honvédség esetleges hadbalépésének szükségessége is. Ezt támasztja alá a honvédelmi miniszternek két intézkedése. A várható bevetésre való tekintettel júliusban elrendelte egy erélyes parancsnok kinevezését az újvidéki 6. zászlóalj élére.¹⁷⁴ Pár hónappal később, novemberben pedig rendeletet adott ki „egy beállható mozgósítás esetére szükséges” előkészületekre, többek között a zászlóalj-, feldandár- és dandárparancsnokságoknak megfelelő egyénekkel való feltöltésére.¹⁷⁵ Az intézkedések azonban akkor még nem haladták túl a tervezés stádiumát. Nagyobb számú behívásokra, csapatmozgásokra s fegyveres össze-csapásra nem került sor, mert a harcokat Oroszország közbelépésére ismét fegyverszünet követte.

A honvédségre ható és sorait alaposabban megmozgató események két év múlva, 1878-ban, a boszniai és hercegovinai okkupáció idején, július 29-től október közepéig következtek be. Először csak a közös hadsereg csapatai vettek részt a katonai akcióban. Júliusban csupán a 13. hadtestet és a 18.

¹⁷⁰ HIL. honv. főpság. eln. 1876. 785. sz., 843. sz., 864. sz., 876. sz., 922. sz., 928. sz., 949. sz., 975. sz., 1010. sz., 1021. sz., 1040. sz., 1052. sz., 1076. sz., 1083. sz., 1164. sz., 1278. sz., 1333. sz., 1357. sz.

¹⁷¹ HIL. honv. főpság. eln. 1876. 1149. sz.

¹⁷² HIL. honv. főpság. eln. 1876. 1631. sz.

¹⁷³ HIL. honv. főpság. eln. 1876. 1323. sz., 1642. sz.

¹⁷⁴ HIL. honv. főpság. eln. 1876. 1396. sz.

¹⁷⁵ HIL. honv. főpság. eln. 1878. 2350. sz.

hadosztályt rendelték ki a megszállás végrehajtására. Azonban hamarosan kiderült, hogy a nehezen járható karsztos terepen ez az erő elégtelen a meglepésszerűen, rajtaütésekkel, kis csoportokban támadó, a vidéket jól ismerő helybeliekkel szemben. Augusztus végén újabb hadtesteket vetettek be és akkor a honvédség több zászlóalját is igénybe vették. A honvédelmi miniszter augusztus 17-én elrendelte a 83. dandár 6. zászlóaljának, valamint a 3., 65. és a 66. zászlóaljnak hadilétszámra való emelését.¹⁷⁶ Intézkedett arról is, hogy a 83. dandár tiszti igényeit a Ludovika Akadémia elégítse ki tanárai közül. Ezekon kívül meghatározta a zászlóaljak elvonulásának, új állomáshelyre való beérkezésének időpontját s közvetlen feladatát.¹⁷⁷ A 3., 65. és 66. zászlóalj az alsó Duna- és a Dráva-partján fekvő várak védőrségi szolgálatát látta el. A 83. dandár zászlóaljai a VII. honvéd kerületben állomásozó császári és királyi főhadparancsnokság alárendeltségébe kerülve részt vettek a boszniai hadjáratban. Rájuk nézve alkalmazták az 1868. évi 41. tc. 3. §-át, amely szerint „a honvédség kivételesen a magyar korona országain kívül is alkalmazható” a törvényhozás külön intézkedésére, vagy ha erre nincs idő a király rendeletére utólagos jóváhagyással. Ez esetben nem várták meg a magyar országgyűlés hozzájárulását, hanem a király augusztus 23-án egyszerűen kirendelte a szóban forgó zászlóaljakat a határon túli biztosító és hadtáp szolgálatra. Három zászlóalj — a 79., 80. és a 83. — a hadtáp szolgálaton kívül egyéb feladatot nem kapott. A másik három — a 87., 88. és a 89. zászlóalj — puskaport is szolgált. A határbiztosítási szolgálat mellett egyes osztagok részt vettek lakott helységek körülzárásában, kisebb csatározásokban. A 87. zászlóaljat a Krajna megszállásáért folyó hadműveletben fel is használták.

Az első világháborúig ez volt a magyar honvédség legnagyobb erőpróbája. A zászlóaljakra bízott feladatok megfeleltek a honvéd gyalogság erőviszonyainak, harcokészültségi fokának. Lényegében kiegészítő szerepet játszottak a közös hadsereg csapatai oldalán. A honvédség felhasználásának inkább politikai jelentősége volt, mégpedig az, hogy a VII. honvéd kerület területén levő, általában szláv nemzetiségű zászlóaljakat a kormánynak sikerült felhasználni a határon túli testvéreik leigázására. A kisebb harcokban való helytállásért kiosztott kitüntetések propagandaeszközül szolgáltak a soknemzetiségű Magyarország egységének dokumentálására.¹⁷⁸ Katonai szempontból is nyújtott némi tapasztalatot a 4 hónapig tartó hadjárat. Konkrét példával támasztotta alá a rohamharcászat idejétmúltságát, a lövészharcászat, azaz a tagolt harcrend alkalmazásának előtérbe kerülését. Ízelítőt adott az erdős-hegyes terepen folyó harc sajátosságából reguláris és partizán-csapatok ellen. Ezeket a tapasztalatokat azonban a honvédség nem használhatta megfelelő mértékben. Elenyésző része csak mintegy másfél hónapig vett részt a hadműveletekben, s alárendelt szerepükönél fogva a parancsnokok nem tekinthették át a katonai eseményeket. Bécs számára katonai szempontból csak epizódnak számított ez a 4 hónap.

A honvédség továbbfejlődését döntően befolyásolta az 1882. évi hármas szövetség létrejötte az Osztrák—Magyar Monarchia, Németország és Olaszország között. Az első világháborúra való rendszeres felkészülés alól a honvédség sem vonhatta ki magát. Második vonalbeli szerepe nagy harcok után lassanként első vonalúra változott, hiszen sem az osztrák, sem a német hadvezetés nem hagyhatta figyelmen kívül Magyarország teljes katonai potenciálját imperialista szándékaik valóráváltásánál.

¹⁷⁶ HIL. honv. főpáng. eln. 1878. 1557. sz.

¹⁷⁷ HIL. honv. főpáng. eln. 1878. 1587. sz.

¹⁷⁸ A harcokban való részvételért egy elsőosztályú és hat másodosztályú vitézségi érmet osztottak ki a 87. és a 88. zászlóalj legénysége között.

**СОЗДАНИЕ ВЕНГЕРСКОЙ АРМИИ ХОНВЕДОВ ПОСЛЕ КОМПРОМИССА
(1868—1890 гг.)**

II. часть

Резюме

Автор — во второй части своей работы — занимается вопросом подготовки венгерской армии хонведов. Как известно, система подготовки армии определяется уровнем военного искусства данной эры, а также той политической целью в интересах которой хотят её использовать. На военное искусство второй половины прошлого столетия характерны применение новых огнестрельных орудий и военно-технических средств и неразрывно связанная с ними гибкая — тогдашним названием разбросанная — тактика. Всё это являлось основой воспитания новобранцев, унтерофицеров и офицеров венгерской армии хонведов, конечно в соответствии с особенностями страны.

Автор в начале анализирует вопросы связанные с подготовкой новобранцев. Он устанавливает, что за 1869—1882 годы подготовка у пехоты продолжалась всего 8 недель. Таким образом речи не могло быть о применении и укреплении полученных знаний. Он считает причиной отсталости венгерской армии хонведов короткий период подготовки. Как известно, подготовка у пехоты в 1882 г. была положена на новую основу и была введена система учебных дивизий. В них подготовка была организована на основе центрально намеченной тематики. Среди занятий были и следующие: учебно-тактическая тренировка, занятия в условиях соответствующих военному времени, учебные походы, стрелковые тренажи, фронтовая служба (обеспечение марша и охранение привала, лагерная служба) и устав. Автор вслед за этим занимается военным законом 1868-го года и обучением новобранцев кавалеристов.

В конечном счёте автор устанавливает, что система подготовки новобранцев в Венгерской армии хонведов содержала несколько современных черт. У обоих родов войск занимали важное место боевая подготовка, подготовка пехотных рот и батальонов и также эскадронов к применению в военных условиях. Парад был отсечён на второй план, вместо него ставились познание и боевое применение огнестрельных орудий и самостоятельное действие солдат в выполнении приказов.

У пехоты после восьми-недельной подготовки удержали самых разумных хонведов, которых зачислили в унтерофицерские школы, организованные при батальонах. Слушателей батальонных унтерофицерских школ — с 1872-го года — после окончания объединили в учебные бригады где они — до 1877 г. — обучались ещё по 2 месяца, а с 1877 по 1886 гг. по полутора месяца. Автор в этой главе говорит о подготовке в унтерофицерских школах. Вслед за этим он показывает обучение и воспитание унтерофицеров кавалеристов. Анализируя проблемы он устанавливает, что при подготовке унтерофицеров стремились не только к количественному, но и к качественному развитию, то есть стремились умственно развивать людей. Со второй половины XIX. в. многостороннее воспитание людей получило место в подготовке. Этот принцип являлся продуктом массовости и подвижности армии. Он должен был усиленно применяться в жизни в связи с развитием современной техники и связанными с этим развитием изменениями способов ведения боя.

В заключительной части автор занимается одним из самых значительных и в то же время самых трудных задач венгерской армии хонведов вопросом обеспечения и пополнения необходимого, фактического и запасного офицерского состава.

Для повышения квалификации офицерского состава и для пополнения фактического и запасного состава в каждом районе были организованы офицерские школы со временем обучения в начале 6 и 7 недель; а потом 3 месяца. Автор даёт ответ и на такие вопросы; из каких слоёв венгерского общества вышли слушатели данных офицерских школ, как проходило их обучение и воспитание. В связи с этим он пишет об академии «Лудовика», а также об офицерских школах и курсах организованных для каваллерии.

DIE GRÜNDUNG DER UNGARISCHEN HONVÉD NACH DEM AUSGLEICH

(1868—1890)

II. Teil

Resümee

In diesem Teil der Studie beschäftigt sich der Verfasser mit der Ausbildung der ungarischen Landwehr (Honvéd). Das Ausbildungssystem einer Armee wird vom Niveau der Kriegskunst der gegebenen Epoche und von jenem politischen Ziel bestimmt, wofür man die Armee einsetzen will. Die Kriegskunst der zweiten Hälfte des vergangenen Jahrhunderts wurde von den neuen Feuerwaffen und technischen Geräten bzw. von der mit diesen engverbundenen — s.g. „zerstreuten“ — Taktik bestimmt. All diese bildeten den Grund der Rekruten-, Unteroffiziers- und Offiziersausbildung in der Landwehr — natürlich den Eigentümlichkeiten des Landes gemäss.

Zuerst werden die Probleme der Rekrutenausbildung analysiert. Der Verfasser stellt fest, dass bei der Infanterie von 1869—1882 die Ausbildung nur 8 Wochen lang dauerte, und darum über die Anwendung, Einübung und Befestigung der angeeigneten Kenntnisse keine Rede sein konnte. Die Ursache der Rückständigkeit der ungarischen Landwehr sollte eines Teils eben darin gesehen werden. Die Ausbildung der Infanterie — wie bekannt — wurde im J. 1882 auf neue Wege gelenkt und das Ausbildungsbataillonsystem eingeleitet. So konnte die Ausbildung zentralisiert und einer gewissen Thematik nach vollzogen werden. Innerhalb des Ausbildungsprogrammes standen: Form- Kampf- Marsch- Schiessübungen, Felddienst (Sicherung der Bewegung und Ruhe, Lagerdienst) und Dienstreglements. Nachdem wird vom Autor das Wehrgesetz von 1868 und die Ausbildung der Rekruten der Kavallerie behandelt.

Als letzte Konklusion stellt der Verfasser fest, dass das Rekrutenausbildungssystem der ungarischen Landwehr auch bis 1890 moderne Züge enthielt. Bei den Waffengattungen wurde die Kampfausbildung und die Vorbereitung der Infanteriekompanien- und Bataillone bzw. Schwarzdronen auf den Felddienst betont. Die Parade wurde zurückgedrängt, dagegen die Bekanntmachung und kampfmässige Verwendung der Feuerwaffen, die selbständige Tätigkeit des einzelnen Soldaten und die Durchführung der Befehle in Vordergrund gestellt.

Bei der Infanterie wurden nach der 8 wöchigen Ausbildung die wertvollsten Kräfte zurückgehalten und in die bei den Bataillonen funktionierenden Unteroffiziersschulen eingeteilt. Ab 1872 wurden von den Absolventen der Bataillons-Unteroffiziersschulen Brigade-Lehrklassen zusammengestellt, wo sie bis 1877 weiterhin 2 Monate, ab dieser Zeit bis 1886 anderthalb Monate verbrachten. Der Verfasser berichtet in diesem Kapitel seiner Studie auch über die Ausbildung in den Unteroffiziersschulen, weiterhin über Unterricht und Erziehung in den Unteroffiziersschulen der Kavallerie. Während der Analyse der Probleme stellt er u. a. fest, dass bei der Unteroffiziersbildung der Landwehr neben der Quantität auch auf Qualität, auf die Weiterentwicklung der Kenntnisse der Soldaten gedacht wurde. Dem entsprechend bekam in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts innerhalb der Ausbildung die vielseitige Erziehung des Soldaten eine wichtige Rolle. Dieses Prinzip ist ein Produkt der Massenmässigkeit und Beweglichkeit der Armee, das durch die Entwicklung der Technik und die mit ihr eng verbundene Veränderung der Kampfmethoden stufenweise aber immer mehr und mehr zur Geltung kommt.

Im letzten Kapitel seiner Studie beschäftigt sich der Autor mit einer der bedeutendsten aber auch zugleich schwersten Aufgabe der Landwehr: mit der Herbeischaffung und Ergänzung der nötigen Aktiven- und Reserveoffiziersstandes.

Im Interesse der Erhöhung der Fachkenntnisse der ernannten Offiziere und zur Ergänzung des Aktiven- und Reservestandess wurden im Winter 1869/70 für die

Infanterie-Offiziere in allen Bezirken Fortbildungskurse mit der Dauer von 6, später 7 Wochen, und Offiziersschulen von 3 Monaten errichtet. Der Verfasser zeigt auch aus welchen Klassen der ungarischen Gesellschaft die Hörer stammten, und wie die Erziehung und Ausbildung vollzogen wurde. Hier erwähnt er die Ludovika Akademie bzw. die Offiziersschulen, und Lehrgänge der Kavallerie.

